

TOI TANGATA®

Mahere Ako

Kaupapa 8

Matariki

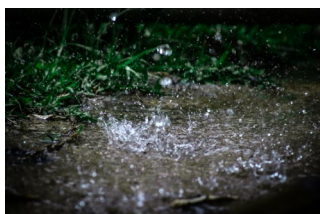
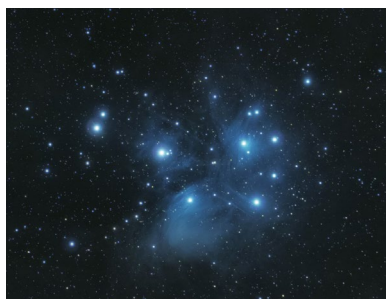

TOI TANGATA®

Mahere Ako

Rārangi Ngohe

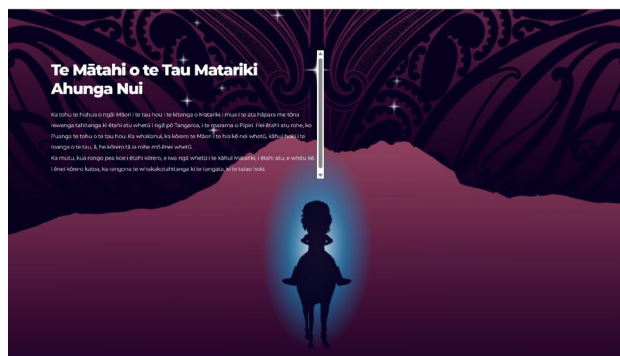
Ngohe 1: Wānanga	01
Ngohe 2: Tupuānuku	02
Ngohe 3: Tupuārangi	03
Ngohe 4: Waitī rāua ko Waitā	04
Ngohe 5: Matariki	06
Ngohe 6: Pōhutukawa	07
Ngohe 7: Ururangi rāua ko Waipunarangi	08
Ngohe 8: Hiwa-i-te-Rangi	09

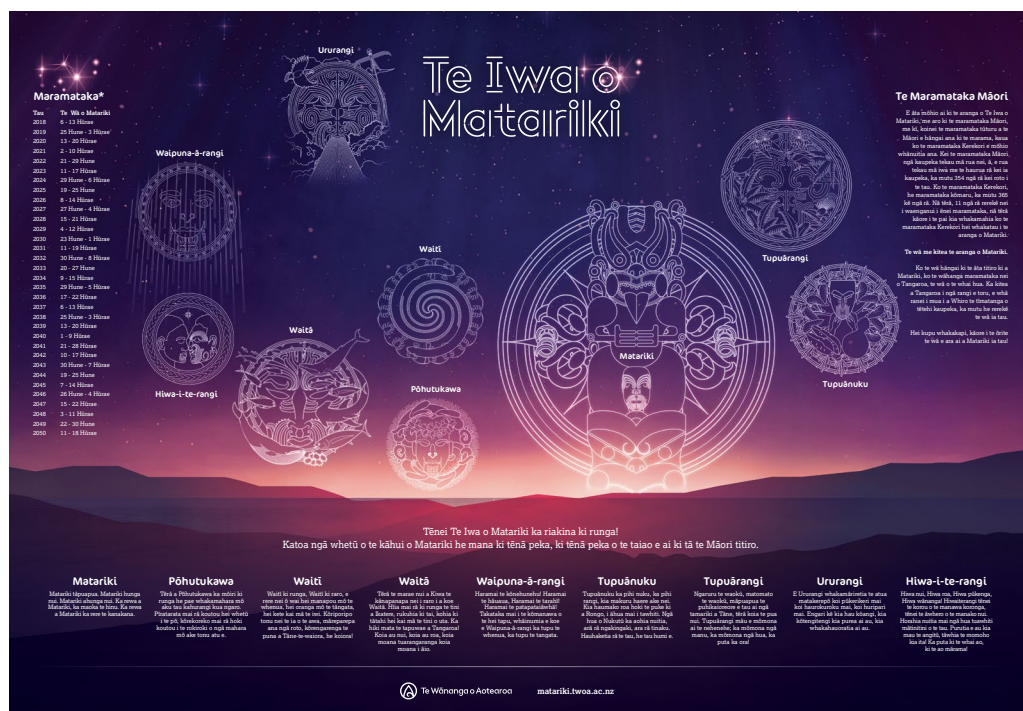
TOI TANGATA®

- Kia whai mōhiotanga ki ngā whetū o Matariki.
- Kia whanake ō tātou mōhiotanga ki ngā whetū me ōna pānga ki te kai.

Te Mātahi o te Tau Matariki Ahunga
Nui - tirohia i konei

Whanake mai ngā mata o te ariki
Whanake mai te tohu o te tau
Whanake mai Matariki hunga nui

Ngohe 1: Wānanga

Hei mahi:

Kupu whakataki:

I ngā tau tata nei kua mōhiotia whānuitia ngā ingoa o ngā whetū o Matariki. Kei tēnā rohe, kei tēnā rohe ngā kaupapa hei whāngai i te hautapu e whakanuia ai te tau hou Māori. Mā Matariki hoki e hoki ai ngā mahara ki a rātou kua whetūrangihia.

Kāti, he nui ngā ara hei whakanui i tēnei wāhanga o te tau, ā, ko tā ngā ngohe e whai ake nei he whakawhānui i ngā mahi e mahia kētia ana, hei kīnaki i ā tātou māhi, ka whakakotahi ana tātou i a tātou i te tau hou. Ko te tino whāinga kia huritao, kia whakaaroaro, kia whakarite hoki i ētahi whāinga e hāngai ana ki ngā whetū o te kāhui o Matariki.

Ngā rauemi:

- He pene
- He pepa

Hei mahi:

1. Whakarōpūtia ngā ākonga ki ngā rōpū e iwa, e ai ki ngā whetū o Matariki. **Hei tauira:** ko *Hiwa-i-te-rangi*, ko *Pōhutukawa*, ko *Waitī*, ko *Waitā*. Ko tā ia rōpū he whakapuaki i ō rātou mōhiotanga ki ēnei whetū, he kōrero hoki i ngā pānga, mēnā rānei he pānga, ō te whetū nei ki te kai.

2. Ko te mahi tuarua he whakawhānui i ngā mōhiotanga ki te whetū. Hei tauira, mēnā ko *Waitā* te whetū, ko tētahi mahi mō te tau hou, ko te āta rangahau i te whakapapa o tētahi kai pēnei i te kōura. Ko tā te kaiako, he whakatenatena, he ārahi hoki i ngā mahi a ngā ākonga e mārāma ai rātou ki ō rātou whāinga mō te tau e heke mai ana.

Ehara i te mea me uaua te whāinga, engari he kaupapa tēnei hei whakaū anō i ētahi tikanga i kaha whakatinanahia e ō tātou tīpuna. Hei tauira, ko te ako i te whakapapa o tētahi kai pea tētahi mahi pai, ko te rangahau rānei i te hekenga o te tuna, he aha atu rānei. Katoa ēnei he mahi hei whakawhānui i te titiro ki a Matariki, ki ngā whetū, otirā ki te taiao.

3. Nō ngā ākonga e noho tonu ana ki ngā rōpū, e whakapuaki ana hoki i ō rātou whāinga mō te tau hou, e ai ki tō rātou whetū, ka tā pikitia ngā ākonga mō ō rātou whāinga.
4. Ka huritao, ka whakapuakihia hoki e te katoa ō rātou whāinga mō te tau hou. Nāwai, ka whakawhāitihia ngā mahi hei whakatutuki hei te tau e whai ake nei.

Kei raro iho nei ētahi ngohe e ai ki ngā whetū o Matariki. Ka noho ēnei hei tauira mā koutou.

Ngohe 2: Tupuānuku

Hei mahi:

Whāinga:

Kia whakarite mai i ngā tipu o te kūmara.

Ngā rauemi:

- He kūmara
- He ipu karaehe
- He wai

Hei mahi:

1. Whakakīia tētahi ipu karaehe ki te wai māori.
2. Kōwhiria tētahi kūmara ka tau tana noho ki runga i te ipu. Whakanohoia tētahi haurua o te kūmara ki te wai (kei rumakina katoatia ki te wai).
3. Waiho te kūmara ki tētahi wāhi mahana, e rongō ai i te mahana o te rā.
4. Nāwai, ka pihi ake ngā tipu i te kūmara. Kia rima henemita rā anō te roa, katohia. Makaia ki tētahi ipu karaehe wai anō.
5. Wānangahia ko āhea te marama me te kaupeka pai hei whakatō i ngā tipu kūmara. Anei anō ētahi pātai hei wānanga mā koutou:

He aha te oneone pai ki te kūmara?

Ka pēhea tō whakatō i ngā tipu? Ko wai ngā atua o te kūmara?

He aha ngā momo kūmara? Ko te aha ōna ingoa? He aha rānei ōna whakapapa?

He aha ētahi kōrero tuku iho mō te kūmara?

Kei te mōhio rānei koe ki ētahi whakataukī, pūrākau rānei mō te kūmara?

Ngohe 3: Tupuārangi

Hei mahi:

Whāinga:

Te whai mōhiotanga ki ētahi manu Māori.

Hei mahi:

1. Ko ēhea manu Māori ka tau mai ki tō rohe? Anei ētahi pikitia hei ārahi i ngā mahi.

2. He aha tōna tangi? He aha ngā rākau pai ki tēnei manu? He aha ana kai? He aha ētahi meka mōna? Ka tika rā mā ngā ākonga e wānanga i te tuatahi, heoi anō, hei taunaki i ngā mahi, tirohia te whārangi ipurangi nei. Tirohia ngā pikitia, whakarongo hoki ki ōna tangi.
3. He mahi tirotiro, he mahi tatau e whai ake nei. E puta ki tētahi māra, papa tākaro, marae rānei ki te tatau i ētahi manu. Anei tētahi rauemi hei āwhina i a koutou.

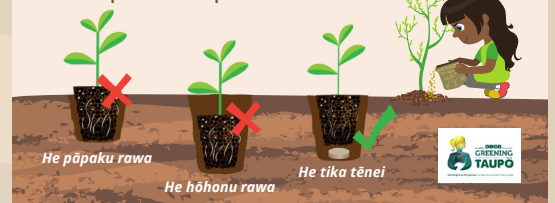
4. Ka hoki ana ki te akomanga pānuihia tēnei pukapuka mō te korerū.

5. Ka mutu ana te mahi rangahau, whakaarohia ētahi mea hei tautoko mai i ētahi manu Māori. Whakamaheretia ētahi mahi mā koutou mō te tau e whai ake nei. Anei ētahi tikanga whakatō rākau mēnā koinā te huarahi ka whāia e koutou.

Tikanga Whakatō Rākau

1. Me rite te hohonu o te rua ki te ipu o te rākau kia ōrite te take o te rākau ki te papa.
2. Whakaurua he pire kai ki roto i te rua
3. Tangohia te rākau i te ipu
4. Puritia te rākau ki runga ake i te rua kia āta wetewete i ngā pakiaka
5. Whakaurua te rākau ki roto i te rua
6. Tāpukea ki te oneone kia kapi katoa ngā pakiaka o te rākau
7. Kia āta pāpā i te oneone mā ō ringa
8. Me āta takahi te oneone huri haere i te rākau kia mau pai
9. Ka mutu ana, me āta huhuti te rākau kia kite mēnā kua mau pai
10. Hangaia he porohita ki te waipūrākau huri rauna i te rākau, engari kaua e tukua kia pā taua waipūrākau ki te rākau.

Hei tauira: Ka whakatōkia rānei he rākau hei whāngai i a rātou?

Ngohe 4: Waitī rāua ko Waitā

Hei mahi:

Whāinga:

Te whai mōhiotanga ki te tuna.

1. Mātakina tēnei kiriata mō te tuna.

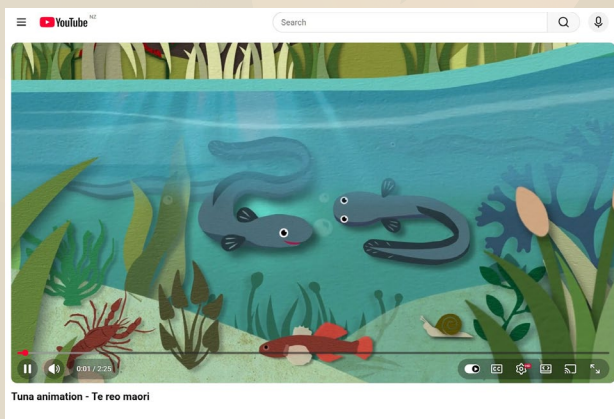
2. Wānangahia ngā pātai nei:

 He tuna rānei ki tō takiwā?

 Ka whānau mai ngā tuna i hea?
 Ka heke mai i hea?

 He aha te taiao pai ki te tuna?

E ai ki te kiriata, ko te harakeke, ko ngā rākau hei whakamarumarū i te wai tētahi taiao pai e pakari ai te tuna.

Hei mahi:

1. Whakaarohia tētahi wāhi e noho ai ngā tuna ki tō rohe.
2. Whakaritehia mai tētahi haerenga e pai ai tō tiro tiro i ngā tuna nei
3. Kei te pēhea te taiao e noho nei ngā tuna?
4. Mēnā he para kei taua wāhi, kohia mai. Mēnā me whai tipu te wāhi nei, wānangahia te ara e ururua anō ai te whenua ki tā te tuna i pai ai.

Ngohe 5: Matariki

Hei mahi:

Whāinga:

Ko te ako i tētahi waiata hou
mō Matariki, e whānui ake ai te
mōhiotanga ki a Matariki

1. Anei te waiata

Anei ngā kupu:

Ngā whetū
He kohua
Tautoru
Kei runga rā
Puanga
Kei raro rā
Pūtara
Kakau ki a
Whetū kaipō
Maui ki a
Taumata-kuku
Te mutu ki
Matariki
Hihī te rā... Hī!

He waiata anō ko *Ngā Ingoa o ngā Pō*

Ngohe 6: Pōhutukawa

Hei mahi:

Whāinga:

Kia auaha te mahi hei whakamahara i te hunga kua whetūrangihia i te tau kua hori.

Ko te mahi nei, he waihanga i tētahi pōhutukawa nui kia noho ki te pakitara o te whare hei whakamahara i te hunga kua riro.

Ngā rauemi:

- He pouaka nui
- He pēke pepa
- He kāpia
- He kutikuti
- He māripi (craft knife)
- He tēpara
- He pepa mārō
- He pepa rauangi (kia whero ētahi, kia kākāriki hoki ētahi)

Hei mahi:

Te tumu o te rākau:

1. Whakawehea ngā wāhanga o te pouaka kia papatahi ai.
2. Tāngia te tumu o te rākau me ōna peka ki te pouaka.
3. Tapahia te tumu o te rākau ki te māripi.
4. Kopenuhia ngā pēke pepa, ā, whakapirihia ki te tumu o te rākau, kia kaitara te āhua.
5. Tēparahia te tumu me ōna peka ki te pakitara.

Ngā pua pōhutukawa:

1. Tāngia ētahi rau ki runga i te pepa mārō. Tapahia ki te māripi.
2. Kopenuhia ētahi pepa rauangi kia mahia mai ngā rau me ngā pua o te rākau.
3. Whakarākeihia ngā rau ki ngā pepa ānō he pōhutukawa.
4. Tēparahia ki te pakitara.

Te hunga kua whetūrangihia:

Mā koutou e kōwhiri ka pēhea tā koutou whakamahara i te hunga kua riro ki te rākau. Heoi anei ētahi huarahi.

Whakairihia tētahi whakaahua o te hunga kua riro ki te rākau.

Tapahia tētahi pepa kākāriki kia rau te hanga - tuhia mai he ingoa, tāngia rānei tētahi pikitia hei whakamahara i te tangata kua riro.

Ngohe 7: Ururangi rāua ko Waipunarangi

Hei mahi:

Ururangi

Whāinga:

Kia mahia mai tētahi taonga pūoro kia rite anō te tangi ki ngā hau.

Ngā rauemi:

- He rākau māmā (kia 15 henemita te roa)
- He kani
- He pepa waru
- He wiri pūhiko
- He aho roa

Hei mahi:

1. Tāngia te āhua o te pūrerehua ki runga i te rākau.
2. Kania te rākau ki te kani (mā tētahi kaiako te ākonga e āwhina).
3. Whakamaenetia ngā tahataha kia ānau ai te hanga.
4. Kōwirihia tētahi kōwhao ki te tihi.
5. Herea te aho ki te pūrerehua.

Waipunarangi

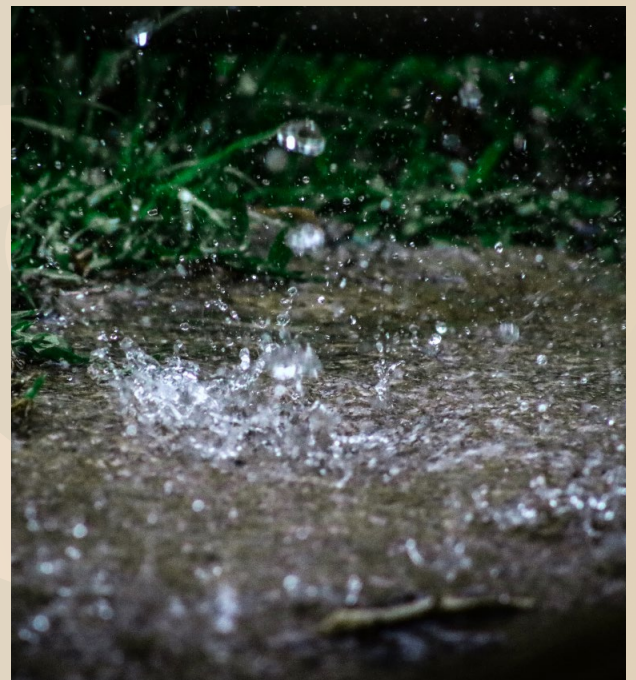
Whāinga:

Kia ako i ngā momo ua me ngā āhuatanga o ēnei ua e ai ki ngā kōrero ā-iwi.

Hei mahi:

Ko Waipunarangi tērā e tohu ana i te ua, arā, ko ngā wai e puna ana i te rangi. He nui ngā momo ua. He aha rā ngā ingoa me tōna āhua e ai ki ō tātou tīpuna?

Kimihia, rangahaua!

Ngohe 8: Hiwa-i-te-Rangi

Hei mahi:

Whāinga:

Kia poipoia ngā awhero o te tau hou

Ngā rauemi:

- He pepa
- He pene karakara
- He oneone kākano
- He kākano pīni
- He wai
- He ipu

Hei mahi:

1. Mā ngā ākonga e wānanga, e whakapuaki hoki he aha rā ngā awhero mō te tau hou. Mā te kaiako ngā mahi e whakatauiria, heoi, ki te pīrangi ngā tauira kia tā i te āhua o ō rātou nā awhero ki te pepa, whakaritehia mai he wāhi e tā pikitia ai rātou.
2. Ko te aronga ko te poipoi i te awhero, ānō he kākano. Ko te hurihanga ora o te tipu tētahi huarahi hei whakataurite ki te awhero.

Hei tauira: Tīmata mai ana te tipu pīni hei kākano iti, nāwai ka whanake hei tipu, ā, ka hua i a ia ko ētahi pākākano e kī katoa ana i te pīni. He pērā tonu te awhero, nāwai ka whanake. Heoi anō, he aha rā ngā mahi me tutuki e whanake ai te kākano iti?

1. Whakarōpūngia ngā ākonga - kia whā ngā rōpū.
2. Whakaritea mai he oneone, he kākano pīni, he ipu, he wai me ngā kākano pīni ki waenganui.
3. Ko ngā pātai hei ārahi i ngā rōpū i a rātou e whakatō ana i ngā kākano pīni:

He aha ngā āhuatanga hei poipoi i te kākano pīni e pakari ai te tipu?

Pēnei i ō tātou kōingo nui, he aha ngā mea hei poipoi i tō kōingo e whanake ai?

Mā wai koe e āwhina?

4. Hei whakaoti i ngā mahi, me whakataurite anō te kōingo o te tangata ki te whanaketanga o te tipu.

Hei tauira: Ko te oranga o te tipu pīni ka tīmata i te kākano pīni. Ka tiria te kākano ki te one, ā, me whai wai, me mahana, me whiti hoki e te rā, e tinaku ai. I roto tonu i te kākano ko tētahi tipu nohinohi e whanga ana kia tipu-he pēnei tonu ō tātou kōingo! Kia kaha te tautoko i ngā kākano ānō ko ō kōingo mō te tau hou!

TOI TANGATA®

*Ka rere te tai o mihi ki te
hunga i hāpai ake i ngā mahi
nei. Ki te putea tautoko, ki
Te Mātāwai, i taunaki mai i
ēnei mahi, ka rere ngā mihi.*

*Nō mātou te whiwhi te
mahi tahi ki a Ngāti Pāoa
Iwi Trust, ki a Para Kore
hoki. Tēnā rā koutou, e ngā
kaihāpai i whakaaro nui mai
ki tēnei o ngā kaupapa.*

